

HADİDİ

(d. 15. yy.ın ikinci yarısı; ö. > 930/1523-24)

HAYATI

H. Ferecik (Ferea) doğumludur.¹ Atalarının Sultān Orhān zamanında (726-763/1326-1362), Süleymān Paşa (ö.758/1357) ile birlikte Ferecik kalesini fethedenler arasında bulunduğunu söylemektedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekte, ancak 15. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu sanılmaktadır. Eserinde adını zikretmeyen yazar Hadīdī mahlası ile ün yapmıştır. H.'nin bu mahlası alması bazı kaynaklara göre baba mesleğine, bazılarına göre ise kendi sanatının demircilik olmasına dayanmaktadır. Kendisi de eserinde sadece H. mahlasını zikreder.² Hayatıyla ilgili bilgiler yetersizdir. Sultān II. Bāyezīd devrine (886-918/1481-1512) yetiştiğini söyleyen³ H., padişahın ihsanına mazhar olan şairlere dair bir listede yer almıştır.⁴ H.'nin kısa süre müderrislik yaptığı ancak daha sonra bu görevinden ayrıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır.⁵ 906/1500-01'de Ferecik'teki Süleymān Paşa Camii'nin minaresindeki kitabeyi kaleme aldığı ve 922/1516'da Süleymān Paşa vakıflarının nazırı olduğu bilinmektedir.⁶ H.'nin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de belli değildir. Qāfzāde Fā'izī'ye⁷ (ö. 1031/1621) ve muhtemelen ondan naklen Riyāzī'ye göre⁸ (ö. 9 Safer 1054/17 Nisan 1644) Qānūnī Sultān Süleymān devrinin (926-973/1520-1566) başlarında ölmüştür. Tarihçi, eserinin son kısımlarında Sultān Süleymān'ın henüz çok genç, kendisinin ise çok yaşlı olduğunu belirtmektedir. Meḥmed Süreyyā (ö. 1326/1909) H.'nin 940/1533-34'te öldüğünü kaydederse de kaynağı belli olmayan bu tarih ihtiyatla karşılanmalıdır.⁹ Bursalı Meḥmed Ṭāhir (ö. 1925) ve ondan naklen Franz Babinger'in (ö. 1967) eserinde 967/ 1559-60'ta Tırhāla (Trikala/ Trikkala) kadısı iken vefat ettiğinin belirtilmesi de yanlıştır.¹⁰ Çünkü bu tarihte Tırhāla'da kadı olarak Pā-repārezāde Aḥmed Efendi bulunmaktaydı.

ESERLERİ

① *Ta'riḥ*

H.'nin günümüze ulaşan tek eseri manzum Osmanlı tarihidir. H.'nin özel bir ad vermediği *Ta'riḥ*'ini Seḥī Bey ve Laṭīfī *Tevāriḥ-i Āl-i 'Osmān* şeklinde kaydetmişler, Meḥmed Za'īm (ö. 1001/1592) de kaynak olarak kullandığı bu eseri aynı adla zikretmiştir.¹¹ H.'den faydalanan Maṭraqçı Naşūḥ (ö.971/1564), Ḥoca Sa'ceddīn (ö. 1007/1599), Peçuyulu İbrāhīm (ö. ~1060/1649-50) ve vakanüvis Aḥmed Vāşīf Efendi (ö. 1221/1806) ise eserin adını kayda gerek görmeden sadece yazarının adını anmakla yetinmişlerdir.¹² Kātib Çelebi (ö. 1067/1657) eseri *Ta'riḥ-i Āl-i 'Osmān* olarak kaydetmiştir.¹³ Hammer ve onu takiben Bursalı Meḥmed Ṭāhir bu manzum Osmanlı tarihinin adını, herhalde yazılış tarzını göz önünde tutarak, *Şehnāme-i Āl-i 'Osmān* şeklinde vermektedir.¹⁴ Eser, özellikleri göz önünde tutularak, müelliflerince özel bir

ad konulmamış fakat genel olarak *Tevārīh-i Āl-i ʿOsmān* olarak adlandırılan Osmanlı tarihleri arasında kabul edilebilir.

Hezec vezninde yazılmış olan *Taʿrīh* 6646 beyittir. Esas tarih kısmına girmeden önce geleneğe uyarak eserine tevhid, münacat ve naʿtla başlayan müellif daha sonra kitabın telif sebebine geçer. Bunun ardından Qānūnī Sulṭān Süleymān'ın methine dair iki uzun manzume yer alır. Bu manzumeler, Laṭīfī'ye göre, yazarın hükümdara sunmak istediği eserini takdim etmeye fırsat veya imkan bulamadığını göstermektedir. H. Osmanlı hanedanının atası Süleymān Şāh'a dair klasik bir rivayetle başladığı eserini 930/1523'te Maqbūl İbrāhīm Paşa'nın sadarete gelişi haberiyle bitirmiştir.

Tarihçi kimi tasvirlerde sanatlı bir üslup kullanmaya özenir. H.'nin ʿAşīq Çelebi tarafından beğenilmeyen şairlik yönünü Seḥī ve Laṭīfī takdir ederler. Kendi çağından önceki dönemlerin olaylarını daha evvel yazılmış Osmanlı tarihlerinden faydalanarak kaleme alan H., ʿAşīqpaşazāde *Taʿrīhi* dışında hiçbir kaynağını belirtmemiştir. H.'nin, Mehmed Neşrī ve Oruç Bey tarihleri ile anonim *Tevārīh-i Āl-i ʿOsmān*ları da kaynak olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Kendisinin içinde yaşadığı II. Bāyezīd devri hususunda başka bir esere başvurmaya gerek olmadığını ifade etmekteyse de bu padişah döneminin büyük bir kısmını yine ʿAşīqpaşazāde'den istifade etmek suretiyle yazmıştır. I. Selīm ve Qānūnī Süleymān dönemlerini ise kendi duyduklarına ve gözlemlerine dayanarak yazdığı söylenebilir.

H.'nin eserinde Osmanlı para tarihine ve Osmanlıların Rumeli'de gerçekleştirdikleri ilk fetihlere dair orjinal sayılabilecek bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, Ferecik'in Orḥān Bey devrinde Süleymān Paşa tarafından fethedildiğini ve Rümeli'de ilk hutbenin burada okunduğunu ondan öğreniyoruz. H.'nin eseri her ne kadar bütünüyle orjinal bir kaynak değilse de kaleme alındığı tarih ve bu tarihe kadar yazılmış olan Osmanlı tarihlerinin azlığı göz önüne alınacak olursa taşıdığı önem anlaşılır. Devrinin konuşma dilinden örnekler içeren *Taʿrīh* 15. ve 16. yüzyıllar Türk dili araştırmaları açısından da önemli bir kaynaktır. Nitekim, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde H.'den örnek olarak alınmış kelimeler vardır. Ayrıca eserinin mevcut nüshalarının çoğunun harekeli oluşu, Osmanlı tarihinin ilk devirlerine dair bazı yer adlarının doğru olarak tespitinde araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. H. ve eserine, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren kaleme alınan hemen bütün şuaara tezkirelerinde ve daha sonraki devirlerde yazılmış bazı biyografi kitaplarında yer verilmiştir.

Taʿrīh'in yedi nüshası mevcuttur. Berlin Devlet Kütüphanesi'ndeki (Staatsbibliothek) nüshada y. 77b boş bırakılmıştır. 17 Şevval 1027/7 Eylül 1618'de istinsah edilmiştir. Bu nüshadaki beyit eksikliği ve anlam hataları, dalgın ve bilgisiz bir müstensih tarafından yazılmış olduğu izlenimini vermektedir. Bütün nüshaların sayfaları çift sütun halindedir. Veliyüddin Efendi (Bayezid Devlet Kütüphanesi, İstanbul) nüshasında istinsah kaydı yoktur. Bu nüshada da söz başı ve duraklar kırmızı mürekkepledir; y. 1b-2a'nın cetvelleri yaldızlıdır. 16. yüzyıl yazması olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüsha Tercüman Gazetesi Kütüphanesi (İstanbul) nüshası ile birçok yönden benzerlik göstermektedir. Her iki yazmanın da yazısı düzgündür. Ali Emiri (Millet Kütüp-

hanesi, İstanbul) nüshasında y. 17a boştur. İstinsah kaydı yoktur. Bu nüsha çok yeni-
dir; anlaşıldığına göre Esad Efendi nüshasından istinsah edilmiştir. Esad Efendi (Sü-
leymaniye Kütüphanesi, İstanbul) nüshasının cildi yanmış olup cam mahfaza içeri-
sinde saklanmaktadır. Mikrofilm, fotokopi ve CD’inden yararlanmak mümkündür.
Son kısmı hasar görmüştür ve eksiktir. Tercüman Gazetesi (İstanbul) nüshasının baş
tarafında yaklaşık 40 kadar yaprak noksanıdır. Eser 983/1575-76’da istinsah edil-
miştir. Söz başı ve duraklar kırmızı mürekkepledir. Titiz bir müstensihin kaleminden
çıkışmış bulunması ve müelliften yarım yüzyıl sonra istinsah edilmiş olması gibi özel-
likleri ile diğer nüshalardan daha değerlidir. British Museum (Londra) nüshası ile
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü’ndeki nüshanın da is-
tinsah kaydı bulunmamaktadır. Üniversite Kütüphanesi’ndeki nüshanın y. 1b-4a arası
cetveller ve başlıklar altın yaldızlıdır.

Ḥ. *Ta’rîḥ*’inin sonlarında gazellerinin bulunduğu bir divanından bahseder, fakat
günümüzde bunun varlığını gösterebilecek bir kayıt mevcut değildir. Ancak bazı kay-
naklarda şiirleri kaydedilmiştir.¹⁵

BİBLİYOGRAFYA

① *Ta’rîḥ*

Yazmalar: (1) Berlin, Staatsbibliothek, no. 206 [Diez A. 4° 76]; 196 y., 17 sat.,
rıka (Wilhelm Pertsch, *Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen Bibliothek
zu Berlin*, c. 6: *Verzeichniss der türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek
zu Berlin*, 232 vd.) (2) İstanbul, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no.
3449; 267 y., 13 sat., harekeli nesih. (3) İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi,
Türkçe Yazmalar, no. 1268; 234 y., 15 sat., harekeli nesih (L. Forrer, “Handschriften
osmanischer Historiker in Istanbul,” *Der Islam*, 26 (1942), no. 17). (4) İstanbul,
Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum Eserler, no. 1317; 184 y., 19 sat., rıka
(*İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu, Türkçe Tarih Yaz-
maları*, c. 1, (İstanbul, 1943), 149). (5) İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad
Efendi, no. 2081; 407 s., 17 sat., talik (L. Forrer, “Handschriften osmanischer
Historiker in Istanbul,” *Der Islam*, 26 (1942), 183; *İstanbul Kütüphaneleri Tarih-
Coğrafya Yazmaları Kataloğu, Türkçe Tarih Yazmaları*, c. 1, [İstanbul, 1943], 148-
9). (6) İstanbul, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, Y-162; 227 y., 13 sat., harekeli
nesih (Günay Kut, *Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, c. 1
(İstanbul, 1989), 170-71). (7) Londra, British Museum, no. Or. 12896; 267 y., 13 sat.,
harekeli nesih.

Edisyonlar: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde, İstanbul
Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 1268’deki nüsha üzerinde mezuniyet
tezi çalışmaları: Ayşe Tosunoğlu, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, tez no. 12451
(İstanbul, 1976), y. 1b-50b; Hediye Atalık, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, tez no.
12444 (İstanbul, 1976), y. 51a-100b; M. Salih Güzey, İstanbul Üniversitesi Kütüp-
hanesi, tez no. 14649 (İstanbul, 1979), y. 1b-30a (Abdülkadir Özcan, *İstanbul Üni-*

versitesi Tarih Bölümü Tezleri (Lisans-Doktora), (Istanbul, 1982), 214. Necdet Öztürk, *Hadîdî, Tevārîh-i Âl-i ʿOsmân* (Istanbul, 1991), LVI+487.

Genel Kaynakça: BOA, *Tahrir Defteri*, no. 77, 442; Beyânî Şeyh Muştafâ, *Tezkire-i Beyânî*, Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 2568, y. 23b; Qāfzāde Fāʾizî, *Zübdetüʾl-eşʿār*, Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 1646, y. 36b; Riyāzî Mehmed, *Riyāzüʾş-şuʿarā*, Istanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 4098, y. 137b; Maṭraqçı Naşūh, *Mecmaʿüʾt-tevārîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 4278, y. 546b; Maṭraqçı Naşūh, *Taʾrîh-i Sulṭân Bāyezîd*, Istanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, no. 1272, y. 8a, 9b, 25b; Mehmed Zaʿîm, *Cāmiʿüʾt-tevārîh*, Istanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3270, y. 188a vd. Joseph v. Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, c. 1 (Pesth, 1827), XXXIX, no. 37 (trc. Mehmed ʿAtâ, *Devlet-i ʿOsmāniyye Taʾrîhi*, c. 1 (Istanbul, 1336/ 1917), 30; Joseph v. Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Dichtkunst*, c. 2 (Pesth, 1837), 403; Nevʿîzāde ʿAtâullāh (ʿAtâʾî), *Hadâʾiqüʾl-ḥaqâʾiq fî tekmiletiʾş-Şeqâʾiq* (Istanbul, 1268/1851), s. 20-21; Ḥoca Saʿdeddîn, *Tācüʾt-tevārîh*, c. 1 (Istanbul, 1279/1862), 217 vd.; İbrāhîm Peçuyly, *Taʾrîh-i Peçevî*, c. 1 (Istanbul, 1283/1866), 3; Mehmed Şüreyyâ, *Sicill-i ʿOsmānî*, c. 2 (Istanbul, 1311/1893), 110; Laṭîfî, *Tezkire-i Laṭîfî* (Istanbul, 1314/1896), 127-29; Bursalı Mehmed Ṭāhir, *ʿOsmānlı Müʾellifleri*, c. 3 (Istanbul, 1342/1923), 45-46; Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig, 1927), 59-60; Kātib Çelebi, *Keşfüʾz-zünûn*, c. 1 (Istanbul, 1941), 284; Ludwig Forrer, “Handschriften osmanischer Historiker in Istanbul,” *Der Islam*, 26 (1942), 183; *Istanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu: Türkçe Tarih Yazmaları*, c. 1 (Istanbul, 1943), 148-149; “Hadîdî Çelebi,” *Türk Ansiklopedisi*, c. 13 (Ankara, 1970), 297; ʿĀşîq Mehmed Çelebi, *Meşâʿirüʾş-şuʿarā*, ed. G. Meredith-Owens (Londra, 1971), y. 86a; Seḥî Beğ, *Heşt-Bihîşt*, ed. Günay Kut (Cambridge, Mass, 1978), y. 93a; Qınalızāde Ḥasan Çelebî, *Tezkiretüʾş-şuʿarā*, ed. İbrahim Kutluk, c. 1 (Ankara, 1978), 281; Aḥmed Vāşîf Efendi, *Mehasinüʾl-Âsar ve Ḥakā-ikuʾl-Ahbar*, ed. Mücteba İlgürel (Istanbul, 1978), XLV; İsmail Erünsal, “Türk Edebiyat Tarihi’nin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İnʿamât Defteri,” *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1979-80), 312; “Hadîdî Çelebi,” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 4 (Istanbul, 1981), 4; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara, 1982), 67; M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarih Yazarları* (Istanbul, 1982), 104; Abdülkadir Özcan, “Historiography in the Reign of Süleyman The Magnificent,” *The Ottoman Empire in the Reign of Süleyman the Magnificent*, ed. Tülay Duran (Istanbul, 1988), 176-177; Günay Kut, *Tercüman Gazetesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, c. 1 (Istanbul, 1989), 170-171; Necdet Öztürk, “Ferecik’in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair,” *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (Istanbul, 1989), 136-145; Necdet Öztürk, *Hadîdî, Tevārîh-i Âl-i Osman* (Istanbul, 1991); V. L. Ménage, “Hadîdî,” *El*², 3

(1998) 22-2; Necdet Öztürk, “Hadîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 15 (İstanbul, 1999), 14-16.

¹ Günay Kut, Sehî Beg, *Heşt-Bihişt* (İnceleme, Tenkitli Metin, Dizin), (Cambridge, 1978), 93a; G.M. Meredith-Owens, °Aşîq Mehmed Çelebi, *Meşâ'irü's-su'arâ* (Londra, 1971), 86a; Latîfî, *Tezkire-i Latîfî* (İstanbul, 1314), 127-29; Beyânî Şeyh Muştafâ, *Tezkire-i Beyânî* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 2586), 23b; İbrahim Kutluk, Qınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-suarâ*, c. 1 (Ankara, 1978), 281; Qâfzâde Fâ'izî, *Zübdetü'l-eş'âr* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 1646), 36b; Riyâzî Mehmed, *Riyâzü's-su'arâ* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 4098), 137b.

² Müellif, tarihçiler tarafından sadece bu adla tanınmaktadır. Eserinin değişik yerlerinde kendisini bu mahlasla tanıtmaktadır. Bunun için bk. Necdet Öztürk, *Hadîdî, Tevârih-i Âl-i Osman* (İstanbul, 1991), beyit 35, 91, 174, 269, 1110-11, 6193, 6416, 6642.

³ N. Öztürk, *a.g.e.*, beyit 299

⁴ İsmail Erünsal, “Türk Edebiyat Tarihi'nin Arşiv Kaynakları I: II. Bâyezid Devrine Ait Bir İn'amât Defteri,” *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11 (1979-80), 312.

⁵ °Aşîq Çelebi, *Meşâ'irü's-su'arâ*, ed. G. Meredith-Owens (Londra, 1971), 86a.

⁶ BOA, *Tahrir Defteri*, no. 77, 442.

⁷ Qâfzâde Fâ'izî, *Zübdetü'l-eş'âr* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 1646), y. 36b.

⁸ Riyâzî Mehmed, *Riyâzü's-suarâ* (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 4098), y. 137b.

⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i °Osmanî*, c. 2 (İstanbul, 1311), 110.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, °*Osmanlı Mü'ellifleri*, c. 3 (İstanbul, 1342), 45; Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Leipzig, 1927), 59-60.

¹¹ Mehmed Za'im, *Câmi'ü't-tevârih* (İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3270), y. 188a vd.

¹² Matraqçı Naşûh, *Mecma'ü't-tevârih* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 4278), y. 546b; Matraqçı Naşûh, *Ta'rîh-i Sulţân Bâyezîd* (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, no. 1272), y. 8a, 9b, 25b; Hoca Sa°deddîn, *Tâcü't-tevârih*, c. 1 (İstanbul, 1279/1862), 217; İbrâhîm Peçuyly, *Ta'rîh-i Peçevî*, c. 1 (İstanbul, 1283/1866), 3; Ahmed Vâşîf Efendi, *Mehasinü'l-Âsar ve Hakâiku'l-Ahbar*, ed. Mücteba İlgürel (İstanbul, 1978), XLV.

¹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, c. 1 (İstanbul, 1941), 284.

¹⁴ J. v. Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, c. 1 (Pesth, 1827), XXXIX, no. 37 (trc. Mehmed °Atâ, *Devlet-i °Osmaniyye Ta'rîhi*, c. 1 (İstanbul, 1336/1917), 30; Bursalı Mehmed Tâhir, °*Osmanlı Mü'ellifleri*, c. 3 (İstanbul, 1342), 45.

¹⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, İstanbul, no. 1073, 53b-54a; Edirneli Mehmed Nazmî, *Mecma'ü'n-nezâir*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, İstanbul, no. 4222 (muhtelif yerler).

Necdet ÖZTÜRK

Ağustos 2005